

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXIX. évf.

Julius—Augustus. 1894.

4-ik füzet

Sociális bajok a római köztársaság utolsó száz évében.*)

A hajdani Róma, melynek letűnt dicsősége kétezer év után is csodálatot kelt, romjaiban is nagyszerű marad. Az a fény, mely egykor három világrészre szórta sugarait, nem veszett el a távol mult ködében. Fel-fel csillan olykor egyes kődarabban, melyre a kor reá tevő alkotó kezét. És e hideg omladékok, egy hatalmas népnek kiáltásai, néma ajkukkal is hangosan hirdetik, mi volt Róma! És mi volt Róma? Egy város, mely egy világot zárt magába annak erényeivel és bűneivel. Egy város, melynek szűk piacsterén döntötték el a szabadpolgárok három világrész sorsát s uralkodtak a népek milliói felett.

De Róma sem kerülhette ki sorsát. A nagyságok végzete utólérte őt is. Csakhogy míg a nagyság estében is tiszteletre méltó, addig Róma, melynek évszázak kellett szétörléséhez, összeomlott a nélkül, hogy akár részvét kísérte volna a letűnt nagyságot sirjába. Belső okok idézték elő bukását.

Nem lesz talán érdekesség nélkül, ha röviden bár, megtekintjük amaz okokat, melyek egy ily hatalmas világvárosnak s egyuttal birodalomnak összeomlását idézték elő.

Róma a „divide et impera“ elvével, míg bensőleg társadalmi átalakuláson ment keresztül s az egyenlőség eszméjét valósította meg, addig külsőleg folytonosan emelkedett fényben, hatalomban s a királyok gyülekezetének nevezett senatus szilárd kezekkel tartotta a politika olykor láthatatlan szálait, melyek egy csomóba futottak össze Róma piacznán. És intézte városa ügyeit úgy, hogy egy pár száz év alatt a Romulus asyluma a világ feje lett, meghódítván azt részint kardjával, részint erkölcsi ereje által. Ázsiának kis királyai esengtek Róma kegyéért s annak egyszerű polgára kezéből földig hajlongva fogadták el visszaadott országaiknak koronáját.

Róma elérte mindazt, a mire legmerészebb álmaiban sem gondolhatott: feje, ura volt a földközi tenger mentén elterülő országoknak, melyek között ha volt is független államocska, e függetlenség csak látszólagos volt, mert tekintete mindig Róma felé irányult s ennek tanácsa, olykor beleegyezése nélkül egy merészebb lépést sem mert tenni. A királyok személyesen öznöltek a városba, hogy szerencsét kívánjanak a győztes Rómának s „kitűnt, hogy a legcsuszómászóbb hízlegők az előszobában ácsorgó királyok tudnak lenni.“

*) Tanári beiktatón, (1894 máj. 5-én) olvasott értekezés.

Massinissa, Numidia királya, csak birodalma haszonélvezőjének tekintette magát, valódi tulajdonosnak Rómát. Versenytek e királyok Róma kegyéért s Prusiás, Bithynia királya, a senatusba vezetettvén, arczra borúlt a mentő istenek előtt.

A pydnai csatával 168-ban Kr. e. szokták jelezni Róma világunalmanak kezdetét. Ezután harczi barbár népek ellen viselt harcokból vagy lázadások elfojtásából állottak, de civilizált állam nem tett kísérletet az uralom lerázására.

Róma központja a világnak; itt a világ főtörvényszéke, mely itél népek s királyok felett; a külföld előkelői, hercegei jönnek, hogy elsajátítsák Róma szokásait; ide özönlik a tudomány, művészet, minden gazdaság; s ugy látszott, hogy Róma boldog.

De csak látszott s mig külsőleg a legnagyobb békét és hatalmat élvezte, belsőleg már megkezdődött életgyökerének romlása. Nagy fénye már kezdi előre vetni árnyékát; politikai fejletlenség, erkölcsi sülyedés váltják fel az előbbi kornak mindazon benső erőit, melyek hódítani, alkotni tudtak. Következik a visszahatás minden téren s oda jutnak, hogy a mit az ősök meg tudtak szerezni, legnagyobb gyalázatukra nem tudják megtartani.

Róma a lejtő felé indul. Az ősi erők, polgári erények, a hazafiasság helyébe egyebek léptek.

Hódításai által óriási birtokokhoz jutott, melyek elajándékozás, eladás vagy bérbeadás által alapját vetették meg a latifundiumoknak. Ez pedig óriási kárral járt az államra nézve s socialis bajokat támasztott, melyek forrásaivá lőnek a többi bajoknak, melyekkel együttesen idézték elő az állam bukását.

Két fél állott egymással szemben: a kiskirtokos és nagy birtokos osztály; és e kettő egymással heves harcot vívott; egyik megsemmisíteni akarta a másikat. Nem más 'e küzdelem, mint a mi annak előtte is folyt, csakhogy más fegyverekkel és a tanács teremben, de a világhódító harcok által félbeszakadt: a patriciusok és plebeiusok harca, mostani neve a munka és tőkepénz versenygése. Akár csak napjainkban, mikor, sajnos, hazánkban is termő talajra talált e lappangva terjedő s így annál veszedelmesebb socialis kérdés, melyben a pusztán testi erő szembe áll a szellemi erővel az anyagi javak egyenlőtlen eloszlása miatt.

Mig azelőtt a kis birtokos osztály kölcsönzés által ment tönkre s utoljára rabszolgája lett a hitelezőnek, most a mesterségesen lenyomott gabnaárak tették tönkre. A nagy kiterjedésű latifundiumokon divatba jött a legelő gazdálkodás vagy olaj és szőlő termesztés. Ha pedig földmívelést űztek, mindezeket nem szabad, munkás emberekkel végeztették, hanem rabszolgákkal, kikkel gazdálkodni sokkal olcsóbb volt. A kisbirtokos nem tudhatott versenyezni a nagybirtokossal, ki természetényét olcsóbban adhatta el, tehát leszorította a másikat a piacról, melyre ezenkívül még nagy mennyiségű gabonát hoztak be külföldről is.

E veszedelmes bajokkal szemben a kisgazda kénytelen volt

viSSzahúzódni s felhagyni a gazdálkodással, birtoka pedig a nagy testbe olvadt belé.

Rabszolgát a nagybirtokosok bőven szereztek, hisz egész ember vadászatok tartottak keleten s a delosi rabszolgavásáron egy napon tizezer rabszolga is eladatott. Ezek nagy száma magyarázza meg, hogy oly gyakori volt Itáliában a rabszolga lázadás. Azt pedig csak a kor erkölcsi sülyedése, hogy egy római lovag, Titus Vettius adósságai miatt rabszolgáit szabadoknak, magát királyuknak kiáltotta ki.

E rabszolgákat alkalmazták mindenütt és mindenben; divatba jött az ültetvényes rendszer; a házi cselédséget ezek tették. Mesterséget is űztek, a melyből a hasznot megint csak az úr tette zsebre. Ez által létrejött a nagy iparosság, mely gyárilag, szolgálival állította elé az ipari czikkeket.

A tőkepénzesek ez eljárása tönkre tette a kisiparos osztályt, mely oda hagyva mesterségét beállott csőcselék csapatnak.

Úgy látszik, hogy egész rendszerességgel folytatták a kisbirtokos és iparos osztály megsemmisítését, úgy hogy Etruriában szabad paraszt nem volt. El lehetett mondani, hogy az állatoknak meg van fekvő helyök, a polgároknak azonban nem maradt egyébök a levegőnél és napsugárnál.

E szomorú helyzetben egy forradalom segíthetett volna, csakhogy az orvosság veszedelmesebb a betegségnél. A csőcselék száma folyton szaporodott s uralkodóvá kezdett válni az utcán lármájával, az utca pedig hatalommá lett.

Ily körülmények közt léptek föl reformjaikkal a Gracchusok, de nemes céljaikat vérökkel pecsételték meg.

A kormányzás módjában is újítások hozattak be. Nem a tehetség, nem a személyes tulajdonságok és tettek minősítettek hivatalra. Az uralkodó elem, a hol a gazdagság volt, főczélul az előjogoknak föntartását s lehetőleg növelését tekintette. Már a születés s a jó barátság jogot adott a legfőbb hivatalra való aspiratorra, tekintet nélkül a személy tehetségeire. Ez maga után vont a divatot, hogy minden más ember, ki e cliqueshez nem tartozott, kizárassék minden hivatalból: „új emberek,“ mint nevezték, nem juthattak álláshoz vagy nagyon is ritkán s így a kormányzat gyenge értékű emberek kezében volt.

Előterbe lépett a családi politika. Quintus Metellus négy fia és unokaöccse, kik egynek kivételével majdnem együgyűek voltak, tizenöt év alatt mindnyájan elnyerték a consulságot s diadalmenetet is tartottak.

Majd szükségessé vált egy törvény, mely a tartományok kormányzóit ellen emelt zsarolási vádban ítéljen. De ez is csak írott malaszt volt, mert a bíróság tagjaiban volt annyi önszeretet, annyi pártfegyelem, hogy a vérokból valót csak nem ítélték el. A hivatal elvesztette eredeti jellegét; nem tisztesség volt, hanem pálya, melyért az uralkodó nemesség egymást űzve versengett. Ezzel megnyílt a politikai pálya az ifjuság előtt, mely nem saját tetteiben találta az oda eljuthatás első kellekeit, hanem a pártfogókban, a személyes és

családi összeköttetésben s tolongott az előkelő befolyásos emberek előszobáiba, honnan elkisérték őket a forumra, mint azelőtt a cliensek s szabadon bocsátott rabszolgák tették. A nép, melynek kegyétől függött a hivatalba juthatás, érezve e hatalmas jogát, maga is ki akarta használni előnyeit. Megkövetelte a hivatalra pályázótól, hogy őt is tisztelje, ereszkedjék le hozzá. És a vagyoniilag hatalmas nemesség meghajolt ez üres követelmény előtt s az isteni nép előtt csúszó-mászóvá lett. De még egy másik, ennél is veszedelmesebb eljárást hozott divatba. A nép kegyének elnyerése végett fényes ünnepélyeket rendezett, sőt nem undorodtak attól sem, hogy pénzen vásárolják meg a szavazatokat, mi ellen végül törvényt is kellett hozni.

Ezek hátránya könnyen belátható.

A játékok rendezése vagyont tételezett föl, tehát szegény ember nem is pályázhatott. Hanem megérezték e pazarlást a provinciák, a melyektől az így elfecsérelt vagyont visszaszerezni, a család vagyoni állapotát egy újabb politikai szerepléshez helyre állítani egyik mellékezől volt a hivatalra juthatásnak. Aztán milyen lehetett a kormányzat, mikor előbb kikoldulni kellett a hivatalt a kormányzottaktól.

Ezek mellett hanyatlásnak indult a hadügy. A kivatlnokok, kik ily módon jutottak álláshoz, szükség esetén nem mertek a törvény szerint járni el és sorozást tartani, hanem vásárolni kellett a katonaságot, mely a nép előtt egy új, de az államra nézve veszélyes pályát nyitott meg egy önző és nagyravágyó hadvezér kezében. A tisztek között alig akad valamire való kivétel. Ha a hadsereg élére állottak e nemes urfiak, előbb görög katonai kézi könyvekből tanultak valamit, főleg katonás szavaltást; a valódi parancsnokságot alantasz tisztekre bízták.

Látjuk ezekből, hogy Rómában van két osztály, egyik az uralkodó aristocratia minden nemesség nélkül, mely lefoglalván előjogi- és vagyonánál fogva a maga számára a hivatalt, bátran olygarchiának is nevezhető s e korban csakugyan egy újabb elnevezés jön divatba: az optimaták, hivatali nemesség. A másik osztály a nép, mely a tönkre ment kisbirtokos és kisiparos osztálylyal növekedve uralkodott az utcán, ítélte és törvényeket alkotott, a maga számára földeket és ingyengabonát szavazott meg. Egy nyers tömeg alávetve saját érdekeinek és szenvedélyeinek, lett volna képviselője a nép főnségnek. Neve proletár, mely a mily szép volt „család alapító“ értelmében, annyira alásülyedt és utált e korban.

E politikai változások után lássuk hogy miként alakultak az állapotok a társadalmi s más téren.

A világoralomra jutott Rómában a vagyoni viszony meglehetősen aránytalanul volt elosztva. Egy római nyilatkozata szerint nem volt kétezer oly ember, kinek örökölt birtoka lett volna, de az is igaz másfelől, hogy e kevésnek a kezében volt minden javadalom. Lucius Domitius Ahenobarbus húszezer katonája mindenikének 4 hold földet ígért a sajátjából, Pompejus vagyona 70 millió sestertius (5.600,000 fírtot) tett; Aesopus színészé 20 millió sest. (1.600,000

frt); Crassus szerint egy gazdag embernek jövedelméből egy hadsereget kellene eltartania, melyet ő megtehetett, minthogy vagyona kezdetben 7 millió, s végül, sok ajándékozás mellett is 170 millió sestertiusra (13 milló frtra) ment.

A nagy vagyonnal együtt járt az örületes költségek és fényűzés. A szavazatokat drágán vették meg s 54-ben Kr. e. az I. osztály 800,030 frton vásároltatott meg. A házak pazar fényvel épültek. M. Lepidus háza a legszebb volt Sulla halálakor, de egy pár évtizzel utóbb a 100 ik helyet sem foglalta el. Egy római házat 15 millió sest. (1.200,000 frton) adtak el. A falusi lakok is nagy fényvel épültek s rendszeren halastavakat is csináltattak melléjük. Egy ilyen falusi lak megért 4 millió sestertius. A gazdag ember egygyel nem is elégedett meg, két laka legalább is volt, egy Rómában s egy a campaniai fürdő közelében. A siremlékek nagysága is bizonyítja egyeseknek e téren elkövetett pazarlását. Aemilius Lepidus consul meghagyta, hogy temetésére 1 millió ásnál többet ne költsenek, mert a végtisztesség nem az üres pompában áll. A népünnepélyek rendezésében, melyek a proletárság kegyének megnyerésére szolgáltak, a szabadversenyeknél fogva igyekezett mindenik hivatalra-pályázótul tenni társán. Tengeren túlról szállítanak állatokat a nép mulattatására. 103-ban Kr. e. oroszlánt, 99-ben elefántot hoznak, s Sulla 93-ban, mint praetor 100 oroszlánt léptetett föl.

A butorzat, házi állatok és drágaságok árai e pazarlással rendkívül növekedtek. Egy dísz-lóért megadtak 19 ezer forintot, egy afrikai cyprusfa-asztalért 80 ezer frtot. Az arany és ezüst ékszerek helyét drágakövek és gyöngyök foglalták el. Bibor és gaze-szövetből készült öltönyök lettek kapósakká. Az illatszerek terjedésének, bár törvények tiltották el, nem lehetett gátat vetni és ebben egyaránt pazarlók voltak nők és férfiak.

Érdekesen beszéli el Cicero egy sicíliai helytartóról: bithyniai királyok szokása szerint nyolcz ember által vitette magát gyaloghintón, maltai gazeból készült és rózsalevelekkel megtöltött párnán ülve egy koszorúval fején, egy másodikkal nyaka körül, finom vászonból készült, apró lukacsákkal ellátott s rózsákkal megtömött illatszerzsákocskát tartva orra alá, így vitette magát egész hálószobájáig.

Az étkezés és az asztal örömei a legtöbb pénzt emésztettek föl. Egy jó szakácsért 8000 frtot is fizettek. A pecsenye helyébe halak és osztrigák léptek; az italiai bor már nem is került asztalra. Hortensius pinczéjében 10 ezer korsó külföldi bort találtak; a népünnepeken is 3 féle: sicíliai, lesbosi és chissi bort osztottak szét.

A házak építésénél főgondot a konyhára és ebédlőre fordították. Az ebédlők butorzata fényes; a pamlagok ezüsttel kiverettek; a konyhaeszközök is ezüstből készültek, később aranyedények is jöttek divatba.

A nyaralók nem voltak egyebek, mint ebédlők s a nyaralás evés. Külön nyári és téli ebédlő volt, melyet felállítottak képtárban, madárházban, vadaskertben, hol az asztalokat arra betanított özek

és szarvasok járták körül. A rabszolgák egész tömege hemzsegett az asztalok körül. A vendégek régi énekeit s mondáit ázsiai hárfásnők váltották föl; ének és tánczkarok szolgáltak mulattatásul. Régen vegyítve itták a bort, elkezdtek görögszokást követni, azaz kehelyből s „előívás“ szerint inni, mikor mindenkinek kötelessége volt a példát követni.

Mind az a fény, mely kitalálható volt, összpontosult egy előkelő rómainál.

Fenmaradt egy étlap arról a lakomáról, melyet Mucius Lentulus Niger pontifex 63-ban Kr. e. hivatalba lépésekor adott, s a melyen jelen volt Caesar is, a Vesta-szűzek, néhány pap és rokon. A lakomát megelőzőleg étvágycsinálól bordoztatott: tengeri sült, osztriga, káma, gerincz csiga, fenyűmadár spárgával, hízlalt csirke, osztriga és kagyló pástétom, fekete és fehér tengeri makk, újra gerincz csiga, glykymaris kagyló, csalánkagyló, füge madár, őzborda, sertésborda, lisztbe rántott baromfi, kétféle bibor-kagyló. Az erre következő lakoma a következő fogásokból állott: sertésmell, sertésfej, halpástétom, sertéspástétom, kacsa, főtt makkréce, nyúl, sült szárnyas, sütemény lisztlángból, pontusi sütemény.

Ez egy testületi lakoma volt.

Az sem utolsó lakomázás volt, mikor Aesopus fia Caecilia Metella kedvéért, ki Lentulus Spinther felesége volt, 1 millió sestertius (80 ezer frt) értékű gyöngyöt olvasztott föl s nyelt el.

E fényűzés nemcsak a külföldi élelmi szereket drágította meg, hanem kiterjedt az asztali edényekre is. Crassus egy pár serlegért 8000 frtot fizetett.

E fényűzést nagyszerűségében még csak az eladósodás multa fölül, mely ilyen életmód mellett, olyan társadalmi szokások és politikai viszonyok között, mikor mindent pénzen kellett megvenni, könnyen megérthető. A consulság még a nagyon vagyonos családra nézve is erős csapás volt. A hazardjáték már nem babra ment, mint régen. M. Antoniusnak 24 éves korában 6 millió sest., 38 éves korában 40 millió sest., Curiónak 60 millió, Milónak 80 millió sestertius adóssága volt. Caesar, mint magán ember, csak hogy egy új forumot ajándékozhasson a népnek, 120 millió sestertius (9 millió frt) adósságot csinált.

Az eladósodottak a hitelezők kezében voltak s végre kényszerhelyzetük annyira elszántakká tette őket, miután vagyonuk pusztulásával erkölcsileg is alácsúsztak, hogy készek voltak hadat üzenni a vagyonnak, felforgatni az államot saját érdekeiknek előmozdítására, vágyaik és szenvedélyeik kielégíthetése. E vagyoni és erkölcsi sülyedés hozta létre a Catilina s mások összeesküvését.

E vagyonnal és fényűzéssel szemben volt a szegény koldus csöcselék, melyet államköltségen kellett megmenteni mindannyiszor az éhhaláltól, mert átadta magát a lomhaságnak és jóllakni szeretésnek. El lehet mondani Rómára, hogy milliönariusokból és koldusokból álló társadalom.

E csöcselék abban nagyon is megegyezett az arisztokráciával,

hogy mindkettő csak tétlenségben élte napjait, csakhogy az egyik az utcán fetrengett naphoszant, a másik duzzadt párnáin. A munka-kerülés és utcánácsorgás annyira elharapózott, hogy már Cato ajánlotta, kövezzék ki az utcákat hegyes kövekkel.

Rómának e korbéli népe nélkülözötte a nemzeti, a polgári jellemet. Mit törődött ő a világ, mit a város sorsával, mikor előtte fő az ingyen megélhetés volt. Munka helyett a színházban tátotta száját egész nap vagy megtöltötte a legalacsonyabb helyeket s ott egyes népámítók bolondításait hallgatta s azok eszközözüil engedte magát felhasználtatni.

Már e korban is felhangzik a császári korszak jelszava: nép-ünnepeüyt és kenyeret. A hol eddig minden polgár tevékenységre volt utalva törvény által is, az a város oda jutott, hogy minden naplopó talált helyet, hol idejét eltöltse. A népünnepeüyek ijeszto mérvben felszaporodtak, úgy, hogy minden hónapra esett több napi mulatság, melyekhez még a megismételt vallási áldozatok, fogadalmi lakomák, istenek megvendéügelése, triumphalis ünnepek járultak.

E viszonyok jellemzésére írta Lucilius költő:

„Most ünnepeü — s hétköznap reggeltől estig.
Népeü s tanácsbeli mind egész áldott napon
Magát a forumon fitogtatja, nem megyeü semerre;
Magát mind egyre adja, mind egy mesterséget úz:
Hogy tudjon szóval szedni rá, vitázni álnokul,
Versengni nyájasságba, játszani férfiut, jelest,
S eselt szöni, mintha egymás ellensége volna mind.“

Ily állapotba jutott a köztársaság, mely addig, mig valódi hon-szeretettől s polgári erényektől áthatott polgársága volt, hatalmasnak, hódítónak mutatta magát; de elvakítva hatalmának fényétől, elveszté államfentartó erejét. Az állam érdekét pártérdekek, polgárok helyét önző egyedek foglalták el, kik a közügygel mit sem törödütek. A közvagyon kezelésében tág lelkiismerettel jártak el s mint Cato mondotta: „A ki egy polgárt lop meg, lánczban és bilincsbén fejezi be életét, a ki pedig az államot lopja meg, aranyban és biborban.“

Úgy látszott, hogy a római respublica túlérétt s eljött az ideje annak, hogy helyet adjon új kormány formának, mely nem lehetett más, mint a monarchia.

A világi dolgok ily nemü változása közepett nem maradhattak érintetlenül a lelki dolgok sem.

A hit és erkölces csak úgy engedtek régi megkööttséükből, mint bármelyik profán dolog; külsóleg megmarad régi merevségében, söt a politika behatása alatt még merevebb lesz, azonban elveszti benső lényegét, el a vallásosságot s lesz belöle szemgyönyörködtető látványosság. Azelőtt a római fővezérnek azt vetették szemére a hellének, hogy egyebet sem tett a harcz alatt, minthogy pap módjára imádkozott; fordult elő ennek ellenkezője is, hogy egy büszke Claudius kigunyolta a csata előtt elvégzendő auspiciumokat.

Az istentiszteletet eddig egyszerűen, meghatározott ritus szerint

s bizonyos alkalmakkor tartották és mindannyiszor az áldozati állat meg volt határozva. Ez ősi kor eltűnt. A cultus fényességében emelkedett s gyakorisága miatt is költségessé vált.

A vallásosság megkövetelte a maga adóját az egyesektől is. Kezdődött az adományozások és alapítványok tevése, melyek nemcsak az élő személyeket kötelezték, hanem a vagyont is és átszállítottak, mint teher, örökösről-örökösre.

A vallási szertartások merevségükből semmit sem engedtek. Különös gondjuk volt a rómaiaknak, hogy pontosan hajtassanak végre, mert csak így tetszős az isteneknek. Ez aztán szigorúan keresztül is vitetett. Egyes áldozatot legcsekélyebb tévedésért megismételték harminczszor is, ha kellett. A játékok, mint az istentisztelet kiegészítői egy szónak hibás kiejtése miatt az imádkozó tisztviselő részéről, avagy a zenében egy oda nem illő szünet miatt ismételtettek. Sőt törvények rendelték el, hogy a népgyűlésnek szét kell oszlania, mihelyt egy hivatalnok égi háborúnak jelenségeit látja. Ezt aztán igen gyakran használták fel a pártok korteskedésre a tisztviselők választásánál. A hivatalos vallás üres valamivé lett, melynek hasznát csak a politikában vették, hogy politikai tényeket a vallásban keresett s rendszeren talált okok alapján semmisítsenek meg. Ehez pedig bizonyos vallástalanság, hogy ne mondjam tulságos hiszékenység kellett.

Maga az állam tartotta fenn a néphitben meggyökeredzett tanokat s már Polybios mondja: „hogy a csodálatos és nehézkes római vallási czeremóniák csupán a tömeg kedvéért találtattak fel, mely felett, miután az ész nem megy vele semmire, jelek és csudák segítségével kell uralkodni, míg az értelmes embereknek semmi szükségök sincs a vallásra.“ Ez utóbbit ugyan a bölcsészkedésre való hajlandóság mondatta a görög történetiróval, hanem azért a rómaiak is hajlanak a görög bölcsészeti irányok megismerése után ilyenféle nézetek felé s egy bölcsészeti vallás létezését már Q. Scaesvola pontifex tanította az öröklött vallás mellett. Amazt tudni a népnek káros volna; emennek fenn kell maradnia, mint államintézménynek, hogy a közönséges emberben az istenek iránti tisztelet inkább emelkedjék. Azonban a „közönséges emberek“ nem lelvén fel üdvöket e vallásban, mást, boldogítóbbat kerestek s találtak is.

A külföld vallása sem maradt hatástalan a rómainak. Keletről jöttek a híres chaldaei jósok, kik csillagokból az ember életének lefolyását állapították meg. Legfontosabb s Róma vallására és erkölcsiségére mélyebb, maradandóbb behatást tett a Kybele cultusnak Rómába hivatalos behozatala a II. pún háboru végső éveiben (204-ben); s ezzel az idegen vallások beözönlésére az utat maga az állam nyitotta meg. A Kybele vagy „isten-anya“ megszemélyesítője pedig egy darab kő volt, melyet külön követség hozott Kis-Ázsia Pessinus városából és oly hallatlan pompával hozták be, hogy a nagy öröm ünnepére az előkelők egyleteket alakítottak egymásnak megvendéglésére. Ez istenségnek papjai eunuchok voltak, mely functiora római eleintéa nem vállalkozott. Tisztelői síp, dob, zene

vele élni, áldozzuk fel ez oly rövid élet örömeit a haza érdekeinek, melynek örök étellel kell birnia.“ És e buzdító beszédet, melynek úgy látszik, meg volt a hatása, Augustus császár is felolvastatta, mikor megint gyéren kötöttek házassági frigyét.

Nem tartott sokáig a nőknek e látszólagos alárendelt helyzete. De sajnos, az erkölcsiség rovására ment a játék, melyet a közszellem újabb irányának megragadásával a női nem is megindított.

A közerkölcs az idegen vallások kultusza következtében meglazult. A családi kötelek szigora engedett. A házasságtól való vonakodás mind jobban elterjedt; a családban a legirtózatossabb bűnököt követik el; mérgezés, sikkasztás, hamis eskü napirenden voltak.

A gyermektelenség különösen a felső osztályban volt elterjedve; itt a házasság teher volt, csak a közjó érdekében tették; ezután már életbe lép az az elv is, hogy a nagy vagyont összetartani s nem sok gyermekkel bírni, polgári kötelesség.

Igy az erkölcsösség s a családi élet is avult intézménnyé lett. E korra ráillik a mit Jugartha mondott Rómára, hogy minden eladó. A szegénység szégyen volt; pénzen adtak-vettek mindent, hivatalt, esküt, az államot stb. A hamis eskü oly mindennapi, hogy egy népköltő „adósság tapaszt“-nak nevezte. A nők felmentnek érezték magukat az atyai s férji gyámság alól s szabadság érzetének legelső mámorában szerelmi kalandok után kapkodtak. A szigorú családi élet egyszerűségéből mihelyt kimenekült a nő, vissza is élt annak szabadságával s a másik szélsőségbe csapott.

Ennyi szabadsággal sem elégedtek meg. A mint szabadoknak érezték magukat a társadalmi élet kötelekei alól, belenyultak a politikai élet szövénéyei közé is, részt követeltek belőle s lassankint olyan tényezőkké kezdtek válni, kikkel számolni kellett az állam kormányzásában. A nők ellen hozott törvények mit sem értek, figyelmen kívül hagyták, avagy végre sem hajtották. Cicero mondja, hogy udvarias jogtudósok oly elmés eszközöket szolgáltatnak a nőknek, melyek segítségével ki tudtak bujni a törvények alól a nélkül, hogy megsértették volna.

Közvetlenül is politizáltak, megjelentek a pártértekezleteken s részt vettek a coteriák üzelmeiben. „A ki e nő-politikusokat Scipio és Cato után az emelvényen mozogni s mellettük a fiatal dandyt állani látta, a mint sima állával, vékony hangjával és tipegó járásával, fején és mellén kendővel, kézelős ingben és női sandálokban majmolta a demimondeot — visszariadhatott azon természetellenes világtól, melyben, úgy látszott, mintha a két nem szerepet akarna cserélni.“ (Mommsen) „Már uralkodtak a világ urain“ mondta Cato s a tartományokban római nőknek szobrokat is emeltek.

Vagyonilag is, mert azelőtt a nő saját vagyonnal nem birhatott, legalább nem kezelhette, elkezdettek önállóságra törekedni s részint ügyvédi fogással, részint ál-házasság által kezökbe kaparitották a vagyont, lerázván nyakukról a gyámságot s oly vagyont összpontosítottak kezükben, hogy a senatus kénytelen volt megtiltani, hogy nők végredeletilag is örökösök lehessenek.

Az emancipatio megnyitotta az ügyvédi pályát is a nők előtt s hogy az ilyen nőügyvédekben nem hiányzott a tehetség a törvények ide-oda csavarására, bizonyítja, hogy ők voltak magános és gazdag nőknek a vagyon kezelői, ők intézték el peres ügyeiket lebilincselve jogi ismereteikkel és bizony nem kisebb honoráriumot tettek zsebre, mint bármelyik férfi.

Az emancipatio megtörténtével a különben az érzelmek hatása előtt meghajló gyöngé női nem felszabadulása felett érzett örömmámorában tulment a határokon, az ismeretlen ingere ragadta magával s mint börtönéből szabadult rab, tele tüdővel kezdte szívni a korszak fertőzött levegőjét. Fény helyett a sötétbe rohant.

A köztársaság utolsó százévének szomorú képe ez. A respublica tulérett. A miért a Grachusok csak titokban égtek; a mire Sulla megmutatta az utat; a mihez Pompeiusnak nem volt merészsége akkor, mikor alkalmas ideje volt, s később már ideje nem volt a merészségre: mindazt Caesar megtette a kellő időben és a még köztársaságnak nevezett néptömeget megmentette attól a fáradtságtól is, hogy gondolkodjék saját sorsa felett. A szabad respublica letűnt, helyébe lépett a monarchia a nélkül, hogy a kormányforma-változás meghozta volna egyuttal a benső erősséget is az államnak. A szű csak tovább űrlött, míg végre egy néhány évszázon keresztül romboló belső viharok által megingott fáját a birodalomnak egy keleti vihar, a népvándorlás, ledönté a mélybe.

PERÉDI (PTACSNIK) JÓZSEF.

Tanárbeiktatáson mondott üdvözlő beszéd.

(1894. máj. 5.)

A közel múlt években ma már harmadszor ül főiskolánk ilyen ünnepet a milyent ma. Az elsőn nekem is jutott egy kis szerep úgy miként ma neked, s ma alig három év után oly szerencsés vagyok, hogy téged mint főiskolánknál új tanárt én üdvözölhetlek magam és pályatársaim nevében. Nem tudom eltitkolni e fölötti örömet különösen azért, mert míg egyfelől benned a jó pályatárs mellett az egykori tanulótársat, a jó barátot is üdvözölhetem, addig másfelől alkalom nyílt arra, hogy kifejezést adhassak annak az örömnnek, a melyet nehéz de nemes elhivatásunk érzete kelt bennem. Hiszen van-e nemesebb cselekedet annál, mely az emberi szellem fejlesztésére, fölemelésére irányul és gyakorol jótékony befolyást. Már pedig minden tanár ilyen cselekedeteket gyakorolhat, sőt kell gyakoroljon. E tudat az a mi a különben oly rögzös és annyi kellemetlenséggel egybekötött pályánkért lelkesíteni tud. Hiszen naponként éreznünk kell s méltán kelt lehangultságot az az ítélet, az a kevésre becslés, a melyben a tanárság részesítetik. Mert ahhoz minden ember jogot